

Struisvogelgedrag in de humaniora
Een pleidooi voor computationele zelfredzaamheid

Vormgeving binnenwerk en omslag: Janna Françoise / J.F. Porck

Illustratie struisvogel (*Struthio camelus*) cover en titelpagina: Freepik.com

Er is naar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt geadviseerd contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 8728 458 9

<https://doi.org/10.24415/9789087284589>

NUR 615

© Joris van Eijnatten / Leiden University Press, 2024

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

DRIEËNDERTIGSTE BERT VAN SELM-LEZING

STRUISVOGELGEDRAG IN DE HUMANIORA

EEN PLEIDOOI
VOOR COMPUTATIONELE
ZELFREDZAAMHEID

Joris van Eijnatten

LEIDEN UNIVERSITY PRESS

HET DIGITALE

Hoe is het gesteld met de digitalisering in de geesteswetenschappen? Ogenscheinlijk valt er op de situatie weinig aan te merken. Wetenschappers in de humaniora kunnen prima omgaan met zoekmachines en *social media*. Ook zij weten de CPU van een laptop aan de gang te krijgen, beschikken over het vermogen kritisch-theoretische bespiegelingen over post-analoge humaniora in MS Word in te tikken en zijn uitstekend in staat hun reflecties op LinkedIn al dan niet met de voor dit medium typerende valse bescheidenheid onder de aandacht te brengen. Acht jaar geleden werden in de vijfentwintigste Bert van Selm-lezing literatuurwetenschappers nog aangespoord het internet slimmer te gebruiken als instrument voor wetenschapscommunicatie.¹ Of dit advies ook is opgevolgd, weet ik niet, maar de geesteswetenschappen als zodanig lijken allang digitaal.²

Als dit laatste waar is, waarom gebruikt men dan nog steeds de term *digital humanities*? Natuurkundigen spreken ook niet over digitale fysica en onder medici verwijst digitale geneeskunde naar iets heel anders, namelijk het gebruik van websites en apps in het verstrekken van medisch advies. Om tegemoet te komen aan recente bezwaren tegen het gebruik van een internationale *lingua franca* aan Nederlandse universiteiten, zou je trouwens van de ‘digitale geesteswetenschappen’ kunnen spreken. Liever gebruik ik de term helemaal niet, al was het omdat hij een onontwarbaar kluwen van uitgangspunten, denkbeelden en

1 Van Oostrom 2016.

2 Viola 2023.

praktijken vertegenwoordigt. Niemand weet precies wat de digitale geesteswetenschappen eigenlijk zijn: zij omvatten zo ongeveer alles wat digitaal is, van het opportunistisch gebruik van een tekstverwerker en rekenblad tot de ontwikkeling van complexe tekst- en beeldmodellen, naast pleidooien voor het ethisch toepassen van kunstmatige intelligentie, het archiveren van FAIR data en zelfs het nastreven van inclusiviteit in de etnische en gendersamenstelling van interdisciplinaire onderzoeksteams. De ‘digitale geesteswetenschappen’ omvatten blijkbaar alles, want alles is digitaal.

Een term die ernstig lijdt aan tautologie en betekenisloosheid kun je beter in zijn geheel vermijden. Ik spreek dan ook liever niet van digitale geesteswetenschappen maar van ‘het digitale’, als een letterlijke vertaling van *the digital*. Nu bieden retorische aanpassingen geen antwoord op de vraag waarom zelfs anno 2024 de meeste beoefenaren van de geesteswetenschappen zich – ondanks hun zelfbeeld – toch in relatief beperkte mate aan de digitalisering committeren. Franco Moretti, de Amerikaanse literatuurwetenschapper die sinds het verschijnen van zijn boek *Distant Reading* (2013) door menig digitaal angehauchte geesteswetenschapper als goeroe wordt beschouwd, stelde in 2016 nog dat binnen de geesteswetenschappen het digitale in isolement verkeert. De *digital humanities* (DH) waren volgens hem in een ‘eindelozes kinsheid’ verstrikt geraakt. Ze vertegenwoordigden een belofte die zij niet waarmaakten.³

Volgens Moretti-aanhangers is zijn taxatie nog altijd actueel, maar er is in de afgelopen acht jaar wel het nodige gebeurd.⁴

3 Dinsman 2016, geraadpleegd op 9 april 2024.

4 Aldus de Call for Papers van een conferentie over ‘Historical Arguments and the Digital’, georganiseerd door C2DH, één van de toonaangevende instituten op het gebied van DH (<https://www.c2dh.uni.lu/news/cfp-historical-arguments-and-digital>), geraadpleegd op 6 juni 2024). Zie ook Luhmann en Burghardt 2021.

Binnen de geesteswetenschappen is ook in Nederland geïnvesteerd in de oprichting van *DH centres* en *DH labs* in allerlei vormen en maten. Er zijn diverse DH-minoren opgezet (en soms weer ter ziele gegaan) en recentelijk is men aan diverse universiteiten begonnen de eindtermen van bacheloropleidingen aan te passen. Dit alles is gericht op de verbetering van de digitale geletterdheid van studenten en docenten. Een prijzenswaardige en gelukkige ontwikkeling, maar toch zit hier een probleem.

De humaniora in Nederland (en daarbuiten) lopen wat hun beheersing van het digitale betreft sterk achter bij elk ander wetenschapsdomein. Dat sommige theoretisch natuurkundigen bij voorkeur met stift in de hand een whiteboard vol kladderen en sommige biologen nog met notitieboek het oerwoud intrekken, doet aan deze constatering niets af. Het gaat mij hier om de diep-reikende oriëntatie op het digitale, één die niet alleen verder gaat dan het naïeve gebruik van een plug-and-play-monitor, gelikte web-interface of kant-en-klaar softwarepakket, maar ook een forse stap verder gaat dan het al dan niet facultatief snuiven aan elementaire digitale methoden en technieken.

Zoals de razendsnelle opkomst van grote taalmodellen illustreert, verdwijnt het digitale allerminst. Ook wij geesteswetenschappers zullen ons ertoe moeten verhouden, en wel in veel intensievere mate dan op dit moment in onderwijs en onderzoek is voorzien. Er is in de afgelopen jaren binnen de geesteswetenschappen te weinig, te oppervlakkig en misschien zelfs te laat in het digitale geïnvesteerd. Het is een *inconvenient truth* waartoe wij ons zullen moeten verhouden. Over deze ongemakkelijke waarheid handelt dit vertoog.